

2. Иванов В. М. Соціально-психологічні аспекти переходу від системи виконання покарань до пенітенціарної системи / В. М. Иванов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 1997. – № 2. – С. 130 – 131.

3. Тальберг Д. И. Тюремная литература и тюремноеведение : сочинения / Тальберг Д. И. – М. : Университ. типография, 1876. – С. 64.

4. О судебной практике по условно-досрочному освобождению осужденных от наказания : постановление Пленума Верховного Суда СССР от 4 берез. 1961. – № 2 / Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924–1963 гг. – М. : Сов. юстиция, 1964. – С. 209–210.

5. Синёв В. Н. Педагогика сотрудничества в индивидуальной воспитательной работе в ИТУ / В. Н. Синев // Совершенствование воспитательной деятельности органов, исполняющих наказание : сб. науч. тр. – Рязань : РВГИ МВД РФ, 1992. – С. 7–19.

Микитенко Марія Степанівна,
інспектор Коростенського
міжрайонного відділу
(Коростенського міськрайонного
підрозділу) кримінально-виконавчої
інспекції управління
Державної пенітенціарної служби
України в Житомирській області

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ОРГАНАМИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ІНСПЕКЦІЇ

Досліджено причини виникнення девіантної поведінки підлітків, проаналізовано сучасний стан профілактики девіантної поведінки неповнолітніх органами кримінально-виконавчої інспекції України.

Ключові слова: *девіантна поведінка підлітків; кримінально-виконавча інспекція; профілактика.*

Исследованы причины возникновения девиантного поведения подростков, проанализировано современное состояние профилактики девиантного поведения несовершеннолетних органами уголовно-исполнительной инспекции Украины.

Ключевые слова: *девиантное поведение подростков; уголовно-исполнительная инспекция; профилактика.*

The causes of teenager's deviant behavior are investigated. The modern condition of prophylactic measures for prevention of teenager deviant behavior by the criminal executive inspection of Ukraine is analyzed.

Key words: *teenager's deviant behavior; criminal-executive inspection; prophylactic measures.*

Процеси трансформації українського суспільства зумовили зміни багатьох сфер життя, що призвело до суттєвих хиб у молодіжному середовищі: діти й

підлітки дорослішають під час руйнації ціннісних орієнтирів та моральних норм, майнової поляризації та розшарування суспільства.

На цьому етапі державна політика стосовно неповнолітніх найменше забезпечена дієвими механізмами реалізації (соціальними, правовими, моральними). Існуюча профілактична діяльність побудована на екстенсивних формах роботи. Профілактично-виховні заходи зорієнтовані переважно не на соціально-педагогічну допомогу, а передусім на заходи адміністративно-правового впливу. Відсутній диференційований підхід до роботи з учнями, які складно піддаються вихованню, чия девіантна поведінка турбує вчителів, батьків, громадськість.

Нове розуміння принципів профілактики девіантної поведінки підлітків, ґрунтується на положеннях Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої Україною 1991 р., рекомендаціях Європейського Союзу, Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту й розвитку дітей, низці Факультативних протоколів Ради Європи. Започаткування в Україні досвіду елементів ювенальної юстиції, зокрема підписання в травні 2011 р. Президентом України Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, за якою передбачається широке застосування відновних підходів до здійснення правосуддя, це надає можливість розробити нові моделі профілактики девіантної поведінки підлітків.

В Україні було вжито низку заходів, спрямованих на приведення внутрішнього законодавства й практики у відповідність до принципів і положень Конвенції ООН про права дитини, зокрема прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 17 вересня 1987 р. на засіданні заступників міністрів рекомендацію № R (87) 20* Комітету міністрів державам-членам про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх [4], яка визначає відношення державних інституцій до дітей з девіантною поведінкою. Також чітко виражені засади державної політики щодо підліткової злочинності в Європейській конвенції про здійснення прав дітей, Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно до неповнолітніх (Пекінські правила) [5], протоколи № 12 до Європейської конвенції з прав людини.

Нормативно-правову основу статті становлять положення нормативних документів, зокрема: законів України “Про охорону дитинства”, “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, “Про попередження насильства в сім’ї”, “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психоактивних речовин і прекурсорів та зловживання ними”, “Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім’ї або реальну його загрозу”, “Про заходи щодо удосконалення соціальної роботи із сім’ями, дітьми та молоддю”, “Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 р.”, “Про соціальну роботу із сім’ями, дітьми та молоддю” (зі змінами 2009 р.); Концепції Державної програми подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на 2006–2011 рр.

Однак, чи дійсно державна політика стосовно неповнолітніх визначена повноним обсягом та чи достатньо забезпечена дієвими механізмами соціокультурної реалізації (соціальними, правовими, моральними)? Ці питання потребують детального вивчення.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан профілактики девіантної поведінки підлітків органами кримінально-виконавчої інспекції України (органи КВІ).

Реалізація мети вимагає постановки таких дослідницьких завдань: узагальнити причини девіантної поведінки підлітків; проаналізувати форми та методи профілактики девіантних виявів у поведінці підлітків; визначити за якими напрямками потрібно працювати органам КВІ для вдосконалення форм і методів профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.

Як відомо, девіантна поведінка – це система вчинків або окремих проступків, які суперечать прийнятим у суспільстві нормам і виявляються у незбалансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації й відхиленнях від морального та естетичного контролю над особистісною поведінкою [1].

Девіантна поведінка – це складний соціальний та психолого-педагогічний феномен, що вимагає спеціально організованої системи впливів.

У своїх дослідженнях професор В. Оржеховська довела вплив на формування девіантної поведінки в підлітків кількох типів факторів, серед яких такі:

психолого-педагогічні (невдоволеність, труднощі підліткового віку, незрозумілість оточуючими, стомлюваність, боязкість, пристосування до навколишнього середовища, конфлікт із оточенням, низька самооцінка, психічний дискомфорт при незадоволенні потреб тощо);

соціально-економічні (загальносоціальні, організаційно-управлінські, соціально-демографічні, економічні, соціотехнічні);

медико-біологічні (спадкова схильність до хімічної залежності, емоційна нестабільність, синдром мінімальної мозкової дисфункції, психічні розлади внаслідок вживання психоактивних речовин, статеві дисфункції, підвищена збудливість та ін.).

У своїх дослідженнях І. Дементьєва, Л. Олеференко, Т. Шульга виділили десять причин, що спричиняють відхилення в поведінці підлітків: обмежена духовна культура, бідне розважальне середовище, розлучення батьків, смерть близької людини, народження в сім'ї ще однієї дитини, насильство в сім'ї, невміння знайти бажане заняття, низька комунікабельність, нездатність спілкуватися з однолітками, емоційна нерозвиненість, агресивні дії.

Однак не можна ігнорувати таку причину, як втрата інтересу до навчання, яку детально досліджували багато вчених, довівши, що ця причина є однією з причин відхилення в поведінці неповнолітніх, учинення ними в подальшому правопорушень і злочинів (В. Оржеховська, І. Невський, В. Титаренко та ін.).

Проаналізувавши різноманітні дослідження, можна також констатувати, що на формування девіантної поведінки підлітків впливають і прорахунки

навчально-виховного процесу. Як зазначає Т. Федорченко [2], нетактовність, байдужість, несправедливість і жорстокість учителя у ставленні до учнів призводять до відхилень у поведінці дітей, у результаті чого спостерігаємо непоодинокі випадки, коли некваліфікованість та черствість педагога штовхали підлітка до вчинення правопорушення або навіть самогубства.

Вивчення й дослідження впливу різних аспектів незадовільної організації навчально-виховного процесу на формування девіантної поведінки підлітка здійснювали такі психологи, як Н. Апетик, Л. Грищенко, О. Савчук. Указані науковці виділяють такі основні причини: недостатня інформованість педагогів про умови життя та виховання в сім'ї; незнання індивідуальних та вікових особливостей підлітків; відсутність об'єктивного оцінювання педагога в процесі виявлення недисциплінованої поведінки учнів; негативне ставлення педагогів до учнів з низькою успішністю та поганою поведінкою.

Дослідник О. Змановська [3] стверджує, що девіантна поведінка особистості формується як один з можливих негативних варіантів соціалізації індивіда, пов'язаний із порушенням процесу інституалізованих та стихійно утворених культурних норм, і виявляється у відхиленні розвитку суб'єкта та його функціонування від соціально-правових норм, негативному суспільному оцінюванні такої поведінки, у діях, що призводять до об'єктивно-негативних наслідків для суб'єкта або суспільства. Вона називає такі специфічні ознаки девіантної поведінки:

багаторазові, тривалі порушення не будь-яких, а найважливіших норм для певного суспільства на цей час;

сама поведінка супроводжується різноманітними виявами соціальної дезадаптації та викликає негативне оцінювання з боку інших людей;

поведінка не ототожнюється з психічними захворюваннями чи патопсихологічними станами, хоча може за певних умов набувати патологічних форм (алкоголізм, наркоманія);

поведінка не є наслідком кризової, нестандартної ситуації, а зумовлена загальною спрямованістю особистості;

результатом поведінки є заподіяння реальної шкоди самій особистості чи оточуючим.

Досліджуючи профілактику девіантної поведінки підлітків у діяльності органів КВІ, звертають увагу на дітей віком від 14 до 18 років, оскільки законодавством України визначено, що саме з 14 років передбачена кримінальна відповідальність за вчинення окремих суспільно небезпечних дій. Неповнолітня особа вже має усвідомлювати свої дії та їх наслідки. Не залишаються осторонь і дорослі, які не турбуються про захист підлітків від негативного впливу криміногенних чинників, що впливають на формування девіантної поведінки. Особливо небезпечними є доведення неповнолітніх до стану сп'яніння, втягнення в злочинну діяльність, продаж неповнолітнім алкогольних напоїв і тютюнових виробів, жебракування, алкоголізм; схилення неповнолітніх до вживання наркотичних речовин, заняття проституцією. За такі дії законодавство передбачає адміністративну й кримінальну відповідальність.

У кримінально-виконавчій інспекції встановлений особливий порядок профілактичної роботи з неповнолітніми засудженими та ведення їх справ. Законні інтереси неповнолітніх у такому віці захищають батьки або законні представники підлітка. З 18 років проведення профілактичної роботи та ведення справ здійснюється за загальною процедурою.

Сучасні вітчизняні та російські дослідники, які вивчають феномен девіантної поведінки підлітків (І. Козубовська, В. Оржеховська, О. Пилипенко, Т. Федорченко (Україна); М. Заостровцева, О. Єгоров, В. Менделевич, Н. Платонова (Росія), визначають профілактику як складну об'єктивно зумовлену систему керованої діяльності, що закономірно складається на конкретному історичному етапі суспільного життя та забезпечує науково-теоретичне розроблення й практичну реалізацію заходів на попередження девіантної поведінки.

В органах КВІ основними напрямками профілактики девіантної поведінки підлітків є організація та проведення спільно з різними соціальними інститутами (служби у справах дітей, управління у справах сім'ї, молоді та спорту місцевих органів виконавчої влади, заклади освіти, охорони здоров'я, культури, громадські організації, об'єднання, фонди тощо), загальної профілактичної роботи у підлітковому середовищі, групової та індивідуальної профілактичної роботи з підлітками, які вчинили адміністративні та кримінальні правопорушення, інформаційно-профілактичної роботи з батьками підлітків. Таке партнерство вимагає від органів КВІ координації діяльності зазначених партнерів щодо розв'язання проблем підлітка з девіантною поведінкою, забезпечення умов попередження вчинення ним повторних правопорушень. Таке розв'язання проблем підлітка, що були передумовами вчинення ним суспільно небезпечного діяння, можливе лише на основі комплексного підходу.

Ідея комплексного підходу до профілактики девіантної поведінки підлітків у діяльності органів КВІ відображає важливу особливість цього процесу – спрямованість на виховання та перевиховання підлітків. Цей процес здійснюється як такий, що забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем девіантної поведінки підлітків на основі гуманістично-діяльнісного та міжсекторального підходів за певних соціально-педагогічних умов, якими є удосконалення змісту, форм і методів профілактики девіантної поведінки підлітків підрозділами органів КВІ та налагодження партнерства з соціальними інститутами суспільства.

Учені І. Бех, І. Козубовська, І. Кон, Н. Максимова, В. Оржеховська у своїх працях наголошують на тому, що найголовнішою характеристикою гуманістично-діяльнісного підходу має бути створення умов для розвитку духовних і фізичних сил підлітка, його захист. Зокрема, забезпечення основних прав і основоположних свобод дитини. Цей підхід передбачає усвідомлення суб'єктом своїх прав і обов'язків, необхідності втілювати їх у своєму житті. Він має спрямовуватися не лише на підлітків, а й на батьків, учителів, представників дитячих і молодіжних організацій, благодійних фондів,

представників органів КВІ, які є учасниками процесу профілактики. Застосування цього підходу вимагає постійного вдосконалення змісту, форм і методів профілактики девіантної поведінки підлітків підрозділами органів КВІ.

Форми профілактики девіантної поведінки підлітків у діяльності органів КВІ розуміємо як різновиди організації діяльності інспекції (профілактичні бесіди, лекції, різноманітні конкурси, масові заходи). Вони поділяються на індивідуальні, групові та масові.

Методи профілактики девіантної поведінки підлітків у діяльності органів КВІ розуміють як сукупність дій працівників, у процесі яких відбувається засвоєння підлітками знань, умінь і навичок соціально відповідальної поведінки. Домінуючими у цьому є методи інформування, переконання, наочності тощо.

Щоб удосконалювати форми та методи профілактики девіантної поведінки підлітків потрібно урізноманітнити практичні прийоми правового впливу та поєднати їх із соціально-педагогічним впливом на підлітків у діяльності підрозділів КВІ. Варто зазначити, що правовий вплив профілактики буде ефективним лише тоді, коли правові норми будуть не лише існувати (бути прийнятими, опублікованими тощо), а діятимуть у повсякденному житті, тобто фактично упорядковувати, регламентувати, охороняти суспільні відносини в цій сфері.

Для вдосконалення форм і методів профілактики девіантної поведінки підлітків органів КВІ в процесі діяльності потрібно працювати в трьох напрямках:

працювати з кадрами, підвищуючи їх кваліфікаційний рівень відповідно до сучасних науково обґрунтованих підходів до проблеми профілактики девіантної поведінки;

розробляти та запроваджувати в дію нові форми та методи роботи з профілактики девіантної поведінки підлітків в органах КВІ;

здійснювати моніторинг профілактики девіантної поведінки дітей.

Таким чином, можна стверджувати, що передумовою профілактики девіантної поведінки підлітків є також діяльність державних інституцій, у тому числі органів КВІ, а також специфіка організації цієї профілактики: окреслення законодавчим полем кола неповнолітніх осіб (діти віком від 14 до 18 років); проведення заходів, спрямованих на профілактику девіантної поведінки підлітків; диференціація підрозділів, які здійснюють профілактику паралельно з виконанням основних службових обов'язків, підрозділів, спеціально уповноважених здійснювати профілактичну роботу серед підлітків, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та спеціальних установ для дітей, які вчинили злочини.

Список використаних джерел

1. Невский И. А. Вопросы изучения детей с отклонениями в поведении : сб. статей / Игорь Александрович Невский. – М. : Пед. об-во РСФСР, 1968. – 180 с.

2. Федорченко Т. Є. Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища : моногр. / Тетяна Євгеніївна Федорченко. – Черкаси : ЧП Чабаненко Ю. А., 2009. – 358 с.

3. Змановская Е. В. Девиантология : Психология отклоняющегося поведения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Елена Валерьевна Змановская. – М. : Академия, 2004. – 287 с.

4. Конвенція ООН про права дитини. Міжнародний документ від 20 листоп. 1989 р. // Виховна робота в закладах освіти України : зб. норм. документів та метод. рекомендацій з питань організації виховної роботи. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1998. – С. 14–42.

5. Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (“Пекинские правила”) / Украинско-американское бюро защиты прав человека. – Амстердам ; К., 1996. – 25 с.